

- Jenny White, *Muslim Nationalism and the New Turks*, Princeton University Press, New Jersey: 2012, 241 p.
Değerlendiren: Ahmet Koroğlu*

1980'li yıllardan sonra Türkiye'de yaşanan değişim ve dönüşümler, yurt içi ve yurt dışından birçok akademisyenin ilgisini çekmiştir. Bu bağlamda, ortaya çıkan bu yeni durumu neoliberal politikalar temelinde anlamaya çalışan ve piyasa ekonomisi bağlamında bu değişimin Türkiye'de Müslümanlar ve İslamcılar üzerindeki tesirlerini daha çok ekonomik temelli ele alan birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bununla beraber ortaya çıkan bu yeni durumu, politik çizgi üzerinden demokratikleşme sürecinin bir devamı olarak gören ve özellikle 1990'lı yıllarla beraber bu demokratikleşme sürecinin İslamcılarla olan ilişkilerini ve eklemlenmelerini ele alan çalışmalar da mevcuttur. Son olarak bu yeni durumu 1980'lerle beraber ortaya çıkan yeni kimlikler ve bu kimliklerin birbirleri arasındaki ilişkileri üzerinden anlama çabasında olan ve liberal politikaları eksen alan birtakım çalışmalar da mevcuttur. Elbette 1980'li yıllardan sonra yapılan çalışmaların sadece bu üç ekseninde –iktisadi, siyasi ve kültürel olarak- tasnif edilmesi, bazı kısıtlamaları beraberinde getirmekle beraber, resmin bütünü görmemizde bize derli toplu bir imkân sunması açısından da önemlidir.

Jenny White'in, 2012 yılında Princeton University Press tarafından yayımlanan ve alanında önemli bir yayın olan *Foreign Affairs* dergisi tarafından 2012 yılında Orta Doğu üzerine yazılan en iyi üç kitaptan biri seçilen *Muslim Nationalism and the New Turks* adlı eseri, 1980'li yıllarla başlayan ve AKP ile zirve noktasına gelen belirli bir dönüşüm skalasını bu üç perspektif ışığında ele almaktadır. Biraz daha açmak gerekirse kitap, genel olarak modernite ile başlayan süreçte Türkiye'de yaşanan demokratikleşme ve modernleşme sürecinin 80'lerle beraber ortaya çıkan neoliberal dönüşümlerle nasıl bir değişim yaşadığını ve bu tarihsel yolculukta, Türkiye'de belli etmenlerle oluşan millet ve milliyetçilik algısının ne tür dönüşümlere uğrayarak son dönemde AKP ile İslamcıların hangi aşamalarda gündemini oluşturduğunu incelemektedir. Hemen fark edilebileceği gibi hem yatay hem dikey anlamda çok geniş bir sahaya hitap eden ve ciddi bir titizlik gerektiren kitap, Jenny White'in Türkiye üzerine yaklaşık 40 yıllık çalışma tecrübesiyle üzerinden gelinebilmiş gibi durmaktadır.

Yazar ve sosyal antropolog olan Jenny White, 1975 yılından itibaren Türkiye üzerine çalışmaları bulunan bir isimdir. Yüksek lisansını yaptığı Hacettepe Üniversitesi ile başlayan Türkiye serüveni, yazarın sık sık Türkiye'yi ziyaret etmesi ile devam etmiştir. Bu bağlamda, Türkçeyi çok iyi bilen ve konuşan Jenny White, çalışma yaptığı alanda muhatap olduğu kişilerle birebir irtibat kurabilme şansına sahip olmuş ve bu durum, çalışmalarının daha isabetli ve gerçekçi olmasını beraberinde getirmiştir. Nitekim Jenny

* Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

White'in değerlendirdiğimiz bu çalışmasında bol miktarda birinci dereceden gözlemler, görüşmeler ve röportajlar mevcuttur. Birinci dereceden gözlemlerin bu kadar yoğun ve isabetli kullanılması, kitabı özgün kılan özelliklerin başında gelmektedir. Türkiye'de, özellikle son 30 yıldır olan biteni iyi bir şekilde takip eden ve bunları yorumlayan Jenny White'in, bu alanda ne çıkan diğer bazı çalışmaları da mevcuttur. Yazarın 2002 yılında University of Washington Press tarafından yayımlanan ve Türkçeye de vrilen *Islamist Mobilization in Turkey* (Türkiye'de İslamcı Kitle Seferberliği) başlıklı kitabı, 80'li ve 90'lı yıllarda Türkiye'de İslamcılığın seyri ve dönüşümü üzerine referans alınan kitaplardan bir tanesi olmayı sürdürmektedir. Yine Türkiye'de kadınların çalışma sorunlarına eğilen bir araştırma olarak ön plana çıkan *Money makes us Relatives: Women's Labor in Urban Turkey (Para ile Akriba Kentsel Türkiye'de Kadın Emeği)* adlı kitabı da özellikle o alanla ilgili araştırmacıların dikkatini çeken bir çalışmadır. Nitekim bu eser, İletişim Yayınları tarafından Türkçeye de kazandırılmıştır. Jenny White'in Türkçe 'ye vrilen eserleri sadece bu ikisi ile sınırlı değildir. The Abyssinian Proof (Habeş Kanıtı) ve The Sultan's Seal (Sultan'ın Mührü) başlıklı iki kitabı ise yazarın *The Winter Thief* kitabı ile beraber kaleme aldığı üçlü bir seri olan Kamil Paşa romanları serisinin ikisini oluşturmaktadır. Mezkr tarihsel romanlarında yazar, özellikle Osmanlı'da büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı zamanları bir antropolog gözüyle anlamaya çalışmış ve bir anlamda mevcut algılarını zihninde canlandırarak yazıya dökmeye çalışmıştır.

Yazar, kitaba yazdığı giriş bölümünde temel olarak çalışmasında neyi amaçladığı ve Türkiye'de milliyetçi söylemin serüveninin takip edilmesi için hangi aşamaların önemli olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye'de, Mustafa Kemal'in kurduğu Cumhuriyet'e alternatif özellikler taşıması manasında kullanılan ve Fransa'dan mülhem farklı cumhuriyet tartişmalarına yeni bir boyut ekleyerek Türkiye'de 1980'lerle beraber ortaya çıkan yeni siyasi tezahürleri, 3. Cumhuriyet olarak adlandırmaktadır. Nitekim kitabında da büyük oranda bu dönem tartişmaları baz alan yazar, bu dönemde yaşanan değişimlere odaklanmaktadır. Yazarın 1960'lı yıllara kadar olan dönemi 1. Cumhuriyet ve 1960-80 arasındaki dönemi de 2. Cumhuriyet olarak adlandırdığını da burada hatırlatmak gerekir. Giriş bölümünde, kitapta daha sonra sıkça karşımıza çıkacak olan bazı kavramsallaştırma problemlerine dikkat çeken yazar, farklı dönemlerde kimlik ve aidiyet ifade eden kavramların muhtelif kullanımlarından dolayı bunların isimlendirmelerinde ciddi sıkıntılar yaşadığını belirtmektedir. Bu aşamada White; Müslüman, İslamcı, seküler, dindar, milliyetçi Müslüman, Türk Müslümanlığı gibi kavramların ve sıfatların ne manaya geldiklerinin iyi bilinmesi gerektiğini vurgulamaktadır (s.64). Yukarıda da belirttiğimiz gibi konusu ile ilgili yaptığı görüşmeleri, röportajları ve gözlemleri kitabında büyük oranda kullanan ve bunu yönteminin önemli bir parçası olarak gören yazar, bu duruma bir istisna olarak aşırı milliyetçiler (ultra nationalists) diye tanımladığı Milliyetçi Hareket Partisi mensuplarıyla ve bu hareketin gençlik kollarına mensup kişilerle görüşmemiş olmasını hayıflanarak aktarmaktadır. Nitekim milliyetçilerin bu şphecı tutumları, onun, kitabın ilerleyen

sayfalarında sıkça üzerinde duracağı, ona birtakım önermelerini temellendirmek için bazı malzemeleri de sunan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Yazar ilk bölümde, kitapla ilgili genel bilgiler verip yöntemini (road map) aktardıktan sonra, Türkiye’de İslamcılarının milliyetçilik ile olan bağlarını tarihsel bir ilişki bağlamında ele alıyor. Yazarın bunu yapmasındaki en önemli etken, muhtemelen onun bu süreçte en son durak olarak geleceği ve Müslüman Milliyetçiler olarak adlandıracağı grubun tarihsel kökenlerine dair bir bilgi sunma isteğidir. Yani bir anlamda bu yapılarak Türkiye’deki dindar Müslümanların milliyetçiliğin serüvenine hangi noktalarda ve nasıl dâhil oldukları sorularının cevapları aranmış olunuyor. Yazar, kitabının farklı bölümlerinde sık sık kendisinin Müslüman Milliyetçilik’ten (Muslim Nationalism) ne anladığını ifade etmekte ve kendi kavramsal kurgusu içinde bu kavramın tekabül ettiği anlamları yakalama çabasıdadır. Nitekim White, kitabın bu ilk bölümünde tarihsel süreç bağlamında “Müslüman Milliyetçilik” kavramının nasıl ortaya çıktığını da aktarmaktadır. Yazara göre Müslüman milliyetçilik, tarihsel süreç içinde İslamcı siyasetin düşüşe geçmesiyle, onun yerini alan yeni nesil Müslüman demokratları ve dindar modernistleri ifade etmek için kullanılmaktadır (s.22). Yazar, ikinci bölümde ağırlıklı olarak kitabı boyunca Müslüman milliyetçilerle bir karşılaştırma ilişkisi kuracağı ve seküler-Kemalist milliyetçiler olarak isimlendirdiği grubun milliyetçilik anlayışını da inceleme altına almaktadır. Bu bağlamda genel olarak milliyetçilerin belli başlı korku alanlarını ele alan yazar, milliyetçiliğin nasıl ve hangi araçlarla öğrenildiğini ve bu öğrenme biçiminin ne gibi sonuçlara ulaştığını kapsamlı ve güzel örneklerle uzun uzun anlatmaktadır. Sonraki bölümde ise yazar, Türkiye’de belli başlı ötekileştirme ve kutuplaştırma siyasetine dikkat çekmekte ve bu bağlamda başörtüsü ve misyonerlik meselesinin Türkiye’de sosyal ve politik kutuplaşmanın önemli eksenlerini oluşturduğunu belirtmektedir (s.80). Beşinci bölüm, kitabın temel olarak tartıştığı meseleleri bazı ön bilgilerden ve bölümlerden sonra detaylı ve teferruatlı ele aldığı bölüm olarak göze çarpmaktadır. Biraz daha açmak gerekirse bu bölümde Türk kimliğinin sınırları ve özü hakkında belli tartışmalar yapılırken Türk toplumunda homojenlik ve heterojenlik arasındaki ayırım üzerinden düşmanlık ve ötekililik söylemi de ele alınmış oluyor. Yine bunlarla bağlantılı, ancak konuyu daha farklı tarafla açıklama çabası içinde olan şehirleşme, yerelliğin kutsallıktan arındırılması gibi daha sosyokültürel meselelerin, Türk toplumunda İslamcı milliyetçilik siyaseti etrafında nasıl yönetildiği de ele alınmaktadır. Yine bu kısımda, özellikle Osmanlı’nın farklı unsurlarının yeni Müslüman burjuva sınıfı tarafından tekrardan sahneye nasıl sokulduğu ve yerelin kendine mevcut durumda ne gibi hayat alanlarının açıldığı, ele alınan konulardan diğerleridir. Kitabın altıncı ve yedinci bölümlerinde ise Türkiye’deki milliyetçi söylemin maskülen boyutuna dikkat çekilerek kadınların bu söylemin nasıl dışında bırakıldığı veya gerek seküler milliyetçiliğin gerek Müslüman milliyetçiliğin bu durumu nasıl ortak bir diskura dönüştürdüklerine vurgu yapılmaktadır. Aynı şekilde bu bölümlerde üzerinde durulan önemli meselelerden bir tanesi de bireyciliğin ve kolektivist tutumun Türkiye toplumunda nasıl algılandığı ve bu iki farklı düşünme biçiminin siyasi tutumlarda ve toplumsal meselelerde nasıl bir çakışma içinde olduğudur. Özellikle

kişisel tercih hakkı ve toplumun temel yargıları bağlamında karar veren veya verdirilen öznelerin yaşadığı sıkıntılar, bu bölümün ele aldığı sorunların belli başlı kısımlarını oluşturmaktadır. Son bölümde ise yazar, bir taraftan kitabın bu kısmına kadar ele aldığı meseleleri toparlama çabası içinde diğer taraftan da güncel gelişmeler olarak okunabilecek Arap Baharı ve bölgesel gelişmeler karşısında Türkiye'nin modelliği meselesini tartışmaktadır. Yazarın bu bölümde en çok üzerinde durduğu mesele, Türkiye'nin mevcut İslam algısı üzerinden Araplar'a bir model olmasının mümkün olup olmayacağı tartışmasıdır. Nitekim yazar, Türkiye'deki mevcut milliyetçilik ve İslam anlayışından dolayı, bu modelliğin zor olacağı kanaatindedir (s.189-190).

Kitapla ilgili bu genel değerlendirmelerden sonra, kitapta yer alan ana tartışma konularından bazılarını ve bu anlamda önemli tespitleri aktarmak iyi olacaktır. Her ne kadar farklı birçok konu ele alınsa da kitabın temel izleği, milliyetçiliğin Türkiye'deki Müslüman ve seküler versiyonunun nasıl ortaya çıktığı ve nasıl şekillenip ne tür tepkiler verdiği yönündedir. Nitekim kitabın birçok yerinde bu iki farklı tür milliyetçiliğin ayrıştıkları ve birleştikleri noktaları bulmak mümkündür. Bu bağlamda yazar, seküler milliyetçiliğin aslında Kemalist devrim süreci ile ortaya çıktığını ve o dönemlerde Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi gibi birçok politikanın, bu milliyetçi düşünme biçimini şekillendirdiğini düşünmektedir. Bu noktada seküler milliyetçiliği Müslüman milliyetçilikten farklılaştıracak olan, onun, kendini İslami kökenlerine değil, Orta Asya kökenlerine dair yaptığı vurgudur (s.27). Nitekim yazar, birçok farklı örnekle beraber 1980'lere kadar Ankara'nın sembolünün Hitit güneşi olmasını, biraz da bu politikanın bir yansıması olarak okumak gerektiğini düşünür (s.80). Müslüman milliyetçilik diye tanımlanan yeni durum ise aslında tarihsel kodları itibarıyla daha eskilere götürülebileceği gibi esas olarak 1980'lerle beraber başlayan ve son dönem AKP'nin politik ve düşünce yapısı ile beraber ciddi bir ivme kazanan politik bir durumdur. Müslüman milliyetçilik, seküler milliyetçilikteki Orta Asyalılık köken vurgusunu temel almazken kendini daha çok Osmanlı üzerinden daha İslami tonlarla bir temellendirme girişimi içindedir.

Müslüman milliyetçiliği seküler milliyetçilikten ayıran sadece kendilerini farklı tarihsel zeminlere oturtması değil, bununla beraber Müslüman milliyetçiliğin Osmanlı'daki millet sistemine referansla daha esnek bir devlet politikası ve "öteki" ile ilişki kurma çabası üretebilmesidir. Doğal olarak bu karşıt durum, seküler milliyetçilikte daha merkezci bir anlayış ve daha ötekileştirici, ırkçı (racial) bir ilişki kurma biçiminde kendini göstermektedir (s.95-97). Yazar, bu bağlamda Müslüman milliyetçiliğin esaslı bir temsilcisi ve yürütücüsü olarak gördüğü AKP'nin, Türkiye'de bir tabu yıkıcı rolü olduğunu ifade etmektedir. Bu tabu yıkıcılık, AKP'nin özelinde, Müslüman milliyetçilerin seküler milliyetçiliğin dışlaştırdığı bir çok unsuru tekrardan içselleştirme çabası içinde olduğu alanlarda göze çarpmaktadır. Biraz daha açmak gerekirse gayrimüslimlerle ve Alevilerle olan ilişkiler, Kıbrıs meselesindeki AKP'nin tutumu, Ermenistan ve Kürtler ile olan ilişkiler, aslında hep yeni bir milliyetçilik durumunun işaretleri gibi okunabilir. Yazarın tam bu noktada Türkiye'deki siyaset üretme biçiminde paradoks olarak gördüğü ve çelişki olarak adlandırdığı bir husus ön plana çıkmaktadır. Bu çelişki, aynı zamanda Müslüman milliyetçiler ile Kemalist milliyetçilerin aynı zeminde yer aldığı

alanlardan bir tanesini de oluşturmaktadır. Yazara göre, liberal değerlerle okunabilecek tüm bu politikalara rağmen aynı politika yapıcılar, zıt bir biçimde tekrardan kültürel haklara olan vurguları yok sayabilmekte ve daha bireysel hakları görmezden gelip kolektivitreyi ön plana alabilmektedirler. Başka bir şekilde örneklendirmek gerekirse bir taraftan AB çerçevesinde liberal reformlar uygulanıp daha özgürlükçü politikalar temel alınırken diğer taraftan farklılıklara karşı toleransı yok sayan bazı politikaları da yaşatabilmektedirler. Sonuçta bu durum, yazara göre Müslüman milliyetçiliğinin liberal pozisyon ile muhafazakâr pozisyon arasında pragmatik bir ilişki kurma zorunluluğunun bir sonucudur (s.186). Bu aşamada önemle belirtmek gerekir ki White, Türkiye'deki meseleleri ele alırken liberal perspektifi kendine temel almaktadır ve buna dair Türkiye'de siyasi ve toplumsal anlamda yaşanan gelişmeleri, bu skala içinde değerlendirmektedir. Türkiye'nin farklı siyasi, sosyal ve kültürel dinamiklerini oluşturan birçok farklı unsurun bu liberal değerlendirmeler ile bir çelişkiye düşmesinin arka planını iyi anlamak gerekmektedir. Nitekim yazarın, sık sık toplum üzerindeki ve özellikle gençler üzerindeki bazı ahlaki denetimleri bu bağlamda farklılığa karşı tolerans olarak değerlendirmemesi, bu arka planın bir miktar irdelenememesinin bir sonucu gibidir.

Yazar, Müslüman Milliyetçilik meselesini tartışırken önemle üzerinde durduğu konulardan bir tanesi de Müslüman milliyetçilikten anladığı şeyin İslamcılık'tan farklı bir olgu olduğu veya İslamcılığın farklılaşmış bir versiyonu olarak ortaya çıkan bir siyasi tutum olduğudur. Nitekim yazara göre, 1980'lerden sonra Türkiye'de iktisadi anlamda yaşanan gelişmeler bağlamında yeni bir Müslüman burjuvazinin oluşması ve bu kesimin modasını, eğlence kültürünü, edebiyatını, müziğini vs. oluşturması ile beraber –ki bunlar tamamen dinî referanslı değildir- İslamcılık, yerini kültürel Müslüman kardeşliğine bırakmıştır (s.182). Yazar, aslında bu durumu açıklayarak AKP'nin İslamcı bir parti olarak okunmasının yanlış olduğunu vurgulamakta ve AKP'yi modernist dindarların siyaset yapma biçimi olarak görmektedir. Aynı okuma biçimini, yazar, birçok akademisyenin ve konuyla ilgili kişilerin son dönem AKP dış politikasındaki doğuya yönelimini AKP'nin İslami sempatisi ile açıklama çabasına karşı da göstermektedir. Bu açıklama çabasının yanlış olduğunu vurgulayan yazar, yeni Türklerin- burada aslında Müslüman milliyetçiler de kastediliyor- motive kaynaklarının bu şekilde İslami değerlerden oluşmadığını, bunun yerine daha çok postemperyal politikalar ve iktisadi arzular içinde olduklarını belirtiyor.

Sonuç olarak kitap, her biri ayrı ayrı birçok değerlendirme makalesine konu olacak çok çeşitli ve niteliksel derinliğe haiz farklı konuları ele alması açısından önemli bir eserdir. Bizim bu yazıda dışarıda tuttuğumuz milliyetçiliğın öğrenme biçimleri, kadınların milliyetçilik ile olan ilişkileri ve kişisel tercih hakkı ile toplumsal yargıların çakışması gibi birçok konu, buna örnek olarak gösterilebilir. Ancak, tüm bunlarla beraber daha üst bir başlık olarak temel aldığı ve yeni kavramsallaştırmalar ile beraber 1980'lerden sonra özellikle İslamcılığın ve milliyetçilerin yaşadığı değişim ve dönüşümün ele alınması, kitabın en özgün tarafını oluşturmaktadır. Yazarın Türkçeye çevrildiği diğer kitapları gibi bu çalışmasının da tez zamanda Türkçeye çevrilmesi umuyor ve bu çalışmanın, daha üzerinde çokça tartışılacak yeni birçok tartışmayı da beraberinde getireceğini düşünüyoruz.